

determinând o serie de factori ai subperformanței în raport cu planul adoptat, printre care: ingerințele politice, importanța covârșitoare a planurilor anuale, întârzierile, vulnerabilitatea în raport cu fluctuațiile piețelor externe sau problemele în lanțul de aprovizionare.

„Cincinalu-n patru ani și jumătate” se evidențiază prin cel puțin două elemente. În primul rând, este vorba despre o fundamentare teoretică comprehensivă a ipotezelor lansate de autor. În al doilea rând, volumul conține un set impresionant de date în ceea ce privește dinamica principalelor dimensiuni de dezvoltare cuprinse în planul cincinal. Autorul reușește să reconstituie un rezumat extensiv al perioadei studiate, reprezentând un model demn de replicat și în cazul altor planuri cincinale. Pornind de la evocarea inițială a autorului cu privire la discursul nostalgic cu privire la economia românească în perioada ceaușistă, eforturile autorului merită a fi completate cu alte surse documentare pentru a aprofunda particularitățile acestui cincinal în conștiința populației. De asemenea, noi cercetări arhivistice vor putea completa seturile de date utilizate de autor. Acestea ar putea fi interpretate într-o manieră extensivă, prin intercorelarea lor. Vlad Pașca-Oprișiu a demonstrat, prin acest volum, cât de necesare ar fi lucrări similare în istoriografia română, precum și importanța aplecării tot mai multor istorici către abordări de tip cliometric.

Ștefan-Marius DEACONU

Claudia-Florentina DOBRE (editor), *Eroine neștiute. Viața cotidiană a femeilor în perioada comunistă în Polonia România și RDG. Studii de caz, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2020, 329 p.*

Editura „Cetatea de Scaun” ne propune o carte cu un subiect foarte interesant, viața cotidiană a femeilor în perioada comunistă. Realizarea cărții este rezultatul unei colaborări internaționale, autoarele fiind din Polonia și România: Bernadette Jonda, sociolog, cercetătoare la Institutul de Arheologie și Etnologie al Academiei Poloneze de Știință, Izabela Skórzyńska, profesor universitar în cadrul Institutului de Istorie al Universității Adam Mickiewicz din Poznań, Ana Wachowiak, sociolog, profesor la Universitatea de Științe ale Vieții din Varșovia, iar din România Claudia-Florentina Dobre, cercetătoare la Institutul de Istorie N. Iorga din București, care este și editor al cărții.

Cartea are 329 de pagini și este împărțită în 3 părți, fiecare parte având mai multe capitole. Scopul cărții este acela de a „pune în evidență cotidianul feminin în Polonia, România și fosta Republică Democrată Germană de la instaurarea comunismului și până la prăbușirea acestui regim în 1989” (p. 11), concentrându-se pe elementele comune, fără a ignora diferențele, atunci când acestea apar. Cele trei țări sunt considerate, fiecare în parte, paradigmatică pentru un model de funcționare a comunismului: Polonia care a acceptat greu comunismul, la extrema cealaltă R.D.G.-ul care „s-a apropiat cel mai mult de societatea ideală comunistă”(f. 13), iar România undeva la mijloc, între cele două.

În prima parte a cărții, autoarele Claudia-Florentina Dobre și Izabela Skórzyńska, doresc să realizeze o descriere a cadrului de viață al femeilor de la sfârșitul perioadei interbelice până la căderea comunismului. În fapt, este vorba despre o succintă prezentare a istoriei comunismului în cele trei țări, istorie care trece cu mult de o simplă descriere a cadrului de viață. În această primă parte, care abundă în evenimente istorice, găsim și câteva referiri care ne trimit la subiectul anunțat. Sunt trecute în revistă statutul juridic al femeilor la începutul sec. XX, momentele obținerii de drepturi civile (pp. 26-28), impactul celui de-Al Doilea Război Mondial asupra vieții femeilor (pp. 40-43), legislația comunistă privind instituirea egalității de gen și politicile publice privind procreerea (pp. 89-94).

Partea a doua a cărții (pp. 127-204), scrisă de Claudia-Florentina Dobre, Bernadette Jonda și Izabela Skórzyńska, ne aduce mai aproape de intențiile anunțate prin titlu, este partea propriu-zisă de analiză în care aflăm că cercetarea a avut ca obiectiv principal de a investiga „capacitatea femeilor de a se opune relațiilor de putere”, punând întrebarea dacă în perioada comunistă femeile au avut mijloacele de a se opune relațiilor de putere și dacă și-au asumat riscuri” (p. 128).

Aceasta este partea centrală a cercetării și începe prin definirea conceptelor de *agency*, viață cotidiană, generație, fiind urmată de expunerea metodologiei. Aflăm că studiile au avut ca bază „aproximativ 100 de interviuri narative structurate/semistructurate” (p. 130) și „interviuri de tip focus grup” (p. 135), cu femei din cele trei țări, reprezentând trei generații. Autoarele ne indică din ce zone provin femeile intervievate, dar și faptul că cercetarea „s-a cantonat într-un cerc de cunoștințe, amice și colaboratoare” (p. 133). Analiza materialelor rezultate în urma interviurilor se face având în vedere biografiile instituționale (educație, profesie) și dimensiunea privată, impactul factorilor externi asupra vieții femeilor și asumarea unor riscuri individuale și de grup.

Autoarele, plecând de la premisa unei evoluții și a existenței unor trăsături specifice legate de anumite perioade, structurează analiza în 3 perioade distincte: primii ani ai comunismului (Cap. 5), dezghețul (Cap. 6) și criza sistemului comunist (Cap. 7). Pentru fiecare perioadă sunt analizate câteva puncte fixe: educația și munca, viața de familie, timpul liber, modă și stil și, la final, sunt trase concluzii.

Instaurarea regimurilor comuniste aduce și proiectul lor social privind egalitatea de gen, fapt care determină și schimbarea destinului femeilor. În urma analizei interviurilor realizate, concluzia autoarelor este că după al Doilea Război Mondial „femeile au fost supraîncărcate atât cu îndatoriri profesionale, cât și cu cele gospodărești” (p. 158).

Perioada dezghețului aduce cu sine creșterea standardului de viață și schimbări de mentalitate. Relativa liberalizare a societății are un impact pozitiv asupra femeilor, care au avut într-un grad mai mare acces la educație, la poziții de conducere, dar și mai mult timp liber. Educația ocupă un rol important în obținerea unor slujbe bine plătite, însă nu toate familiile conștientizează acest lucru, unele fete fiind încurajate de părinți să studieze, altele nu. În această perioadă politica statului față de femei a fost una în sprijinul mamei și al familiei, cel puțin la nivel discursiv.

Criza sistemului comunist și stagnarea economică vor avea efecte asupra asupra vieții cotidiene a femeilor, mai ales în România și Polonia, făcând viața de zi cu zi a acestora foarte dificilă.

Partea a treia a cărții conține prezentarea a patru studii de caz, care constau în relatarea vieții mai multor femei ale căror destine sunt strâns legate de noul regim politic. Claudia Florentina Dobre ne prezintă familia lui Pantelimon Chirilă, avocat și politician înainte de instaurarea regimului comunist, arestat de aceștia și, ulterior, mort în închisoare. Soția sa rămâne singură cu cele două fete, fiind nevoită să ducă o luptă dură pentru supraviețuire. Relevanța prezentării istoriei acestei familii este, conform autoarei, aceea de a arăta cum politicul își face loc în sfera privată, cum viața cotidiană a unei familii a fost bulversată de comunism și modul în care autoritățile comuniste au distrus „lumea burgheză” în dorința de a crea un om nou (pp. 207-221).

Bernadette Jonda ne spune povestea Evelinei, o tânără din R.D.G. care aduce pe lume un copil fără a fi căsătorită, copil despre care i s-a spus că a murit la naștere. După 40 de ani de la acest moment, Evelina are serioase motive să creadă că ceea ce i s-a spus despre copilul său nu este adevărat, existând posibilitatea să fi fost dat spre adopție fără știrea ei. Această poveste este ocazia de a vorbi despre, ceea ce s-a dovedit a fi o practică în R.D.G., darea în adopție a copiilor unor mame singure care se confruntau cu dificultăți financiare, femei „care erau clasificate de Stasi ca fiind în afara normei” (p. 228).

Anna Wachowiak și Izabela Skórzyńska ne prezintă istoria a trei generații de femei poloneze din familia Marcinkowska, văzută prin ochii celei mai tinere membre a familiei, Danuța. Aceasta își amintește despre bunică și război, părinți și intrarea în închisoare a tatalui, precum și despre deportarea în Siberia. Danuta relatează și propriul destin: căsătoria și renunțarea la studiile universitare, fapt care a determinat ruperea relațiilor cu tatăl său, apoi reluarea studiilor când vremurile s-au mai liniștit. Privind la destinul propriei familii, Danuta spune că emanciparea femeilor nu a fost una autentică, discriminarea față de femei continuând să existe (pp. 231-246).

Anna Wachowiak este cea care ne spune povestea familiei Ewei Kamińska din Poznań, care alege să facă studii universitare și apoi o carieră de profesor. După părerea acesteia căderea comunismului a făcut ca viața familiei sale să fie mai grea, deoarece și ea, și soțul său și-au pierdut locurile de muncă (pp. 248-256).

Concluziile cărții sunt trase de Claudia-Florentina Dobre care apreciază că după preluarea puterii comuniștii au făcut din egalitatea de gen un scop al campaniei lor de modernizare în cele trei țări analizate, dar egalitatea era realizată mai ales la nivelul discursului propagandistic. Emanciparea dorită a dus, în special, în România și Polonia, la crearea unei duble dependențe a femeilor, față de partidul-stat și față de bărbatul patriarh, situație care, deși a urmărit emanciparea femeilor, a dus mai degrabă la deteriorarea condiției feminine. Este incontestabil faptul că viața femeilor s-a îmbunătățit, mai ales în ceea ce privește accesul la educație și la un loc de muncă mai bine plătit. Cert este faptul că „femeile /.../ au găsit resursele nu numai să se adapteze sistemului, ci să și evite capcanele întinse de acesta” (p. 259) și că femeile au fost „modelatoarele vieții cotidiene în comunism” (p. 262).

Cartea are și o parte de anexe care conține grila de întrebări aplicate subiecților intervievați, patru povestiri de viață și interviuri, două din România, și câte una din R.D.G. și Polonia.

După ce termini de citit cartea *Eroine neștiute. Viața cotidiană a femeilor în perioada comunistă în Polonia, România și RDG. Studii de caz*, primul gând care îți vine în minte este acela că nu reușește să ofere informațiile și analizele pe care le-a anunțat.

Încă din prima parte a cărții observăm că tema propusă este abandonată în favoarea prezentării unor evenimente istorico-politice. Este supărătoare intercalarea unor capitole istorice, al căror scop declarat este acela de a crea cadrul general, o integrare mai armonioasă a evenimentelor istorice în studiul propus ar fi făcut lectura mult mai interesantă.

Câteva lucruri sunt de spus despre metodologia folosită: nu se precizează clar câte persoane au fost intervievate, iar criteriul de selecție a fost „bazat pe relațiile strânse stabilite cu interlocutorii, fie ca urmare a faptului că femeile făceau parte din familie sau din cercul de cunoștințe, fie fuseseră recomandate acestora de persoane apropiate lor” (p. 134), ceea ce le face pe autoare să considere că acest lucru atrage după sine sinceritatea respondentelor. Acest mod de constituire a eșantionului de studiu nu este o garanție pentru o reprezentativitate a răspunsurilor, ci pare, mai degrabă, o modalitate de realizare mai comodă a interviurilor. Este dificil să tragi concluzii cu aspect teoretic din niște istorisiri legate de viața de zi cu zi, dovadă este faptul că autoarele noastre fac rareori acest lucru, lăsându-ne pe noi să tragem propriile concluzii, atunci când considerăm necesar.

În prezentarea unor cazuri ilustrative privind situațiile dificile cu care se confruntau femeile în perioada comunistă, autoarele nu fac distincția între cele datorate condiției de discriminare feminină și cele legate de situația lor de membre ale unor familii considerate ostile regimului, de exemplu. Una este să prezinți cazul unei ingineri specialiste în electrotehnică și telecomunicații care a avut dificultăți să se angajeze într-un domeniu considerat masculin și alta este să prezinți cazul unei tinere care nu a putut urma cursuri universitare pentru că provenea dintr-o familie persecutată politic, lipsa „originii sănătoase” fiind un obstacol deopotrivă pentru femei, cât și pentru bărbați.

Dacă vrem să știm cum își petreceau femeile timpul liber, este simplu de aflat, exact ca bărbații: evenimente în familie, vacanțe, cinematografe. Aflăm că „pentru femeile din România călătoriile erau aproape de neimaginat” (p. 178). Oare ale bărbaților cum erau?

Prezentarea unor citate din interviurile realizate, care redau aspecte de viață cotidiană, cu mici comentarii pe margine, nu este ceea ce am fi vrut să citim în această carte. Ne sunt prezentate câteva concepte teoretice cu care în final nu se operează, sunt expuse mai degrabă pentru că autoarele au vrut să punteze cunoașterea anumitor lucrări de specialitate. Din aceste lucrări par să vină și concluziile cărții, mai degrabă decât din propriile studii.

Autoarele fac afirmații care ar avea nevoie de mai multe explicații, de exemplu: „în ciuda politicilor regimului care vizau distrugerea lumii vechi prin destructurarea familiei tradiționale, femeile au continuat să plaseze familia în centrul

universului lor /.../ și să transmită mai departe tradițiile și moștenire culturală a acesteia” (p. 259), și „femeile provenind din mediile burgheze au ales la începutul anilor 1950 să nu facă carieră, ci să se dedice familiei, deși aveau studii și posibilități de dezvoltare profesională” (p. 260).

Studiile de caz prezentate în partea a treia a cărții sunt doar povești de viață, interesante ca întâmplări ce au avut loc în perioade dificile ale istoriei, dar care nu aduc niciun plus în înțelegerea subiectului propus. Același lucru putem să spunem și despre anexele de la sfârșitul cărții.

Elena-Simona GHEONEA

Volum coordonat de Anneli Ute GABANYI, Alexandru MURARU, Andrei MURARU, Daniel ȘANDRU, *Revoluția din 1989. Învinși și Învingători*, Iași, Editura Polirom, 2020, 630 p.

Evenimentele petrecute în România în decembrie 1989 au făcut și continuă să facă obiectul a numeroase interpretări și reinterpretări, variate ca perspectivă, pertinentă științifică și proveniență. În această tendință se înscrie și volumul colectiv asupra căruia s-a oprit atenția noastră. Volumul include *prezentarea autorilor* (p. 7-16), un *argument* (p. 17-32), după care urmează contribuțiile propriu-zise, în număr de 33, grupate în 6 părți: *Anul 1989 în context regional și internațional* (4 contribuții, semnate de Simion Gheorghiu, Vasile Buga, Igor Cașu și, respectiv, Valentin Naumescu), *Ultimii ani ai dictaturii Ceaușescu* (5 contribuții, semnate de Mioara Anton, Lavinia Betea, Cosmin Popa, Alexandra Toader și, respectiv, Ana-Maria Cătănuș), *Intelectualii și politica în comunism* (4 contribuții, semnate de Radu Ioanid, Gabriel Andreescu, Doru Tompea și, respectiv, Andrei Muraru; dintre cele patru, două sunt dedicate disidenței ieșene), *Revoluția din 1989* (partea cea mai consistentă, alcătuită din 9 contribuții, semnate de Anneli Ute Gabanyi, Cătălin Rolea, Călin Hentea, Sorin Bocancea, Constantin Corneanu, Mădălin Hodor și Andrei Ursu, Lucian-Vasile Szabo, Marius Oprea și, respectiv, Matei Gheboianu), *Amintiri și reflecții personale despre anul 1989* (3 contribuții, semnate de Dennis Deletant, Roland O. Thomasson și, respectiv, Alin Ciupală), *Privind înapoi, post-comunismul* (7 contribuții, semnate de Marius Bălan, Alexandru Muraru, Emanuel Copilaș, Cristian Pîrvulescu, Daniel Șandru, Antonio Momoc și, respectiv, Ioan Stanomir).

Dintre autori, doi sunt din Republica Moldova (Vasile Buga și Igor Cașu), contribuțiile lor fiind axate pe relațiile româno-sovietice și problema Basarabiei, iar suportul documentar provenind, într-o măsură substanțială, din arhivele republicane moldovenești, unul este britanic (Dennis Deletant), specialist consacrat în istoria românilor, Roland O. Thomasson este cetățean al SUA, iar Anneli Ute Gabanyi, care se numără și printre coordonatori, trăiește în spațiul german.

Ca tipologie a surselor, remarcăm ponderea considerabilă a documentelor inedite, din arhivele fostei Securități și, respectiv, ale CC al PCR. La acestea, se adaugă o varietate de surse memorialistice, inclusiv amintiri personale ale autorilor,